

Час турбулентності

Кримінально-правовий захист залишається одним із найбільш завантажених і динамічних сегментів ринку юридичних послуг навіть в умовах воєнного стану. Пріоритети правоохоронних органів змістилися на розслідування широкої палітри воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки України, водночас зберігається значний попит на антикорупційне судочинство. Роботи всім учасникам досудових розслідувань і судових процесів додали численні законодавчі зміни воєнного часу

ОЛЕКСІЙ НАСАДЮК

2022 року, після початку повномасштабного вторгнення РФ, було внесено понад 15 змін до Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, і майже стільки ж — до Кримінального кодексу (КК) України.

Зокрема, у КК додано нові складі злочинів: колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору; несанкціоноване поширення інформації про надіслання, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників.

Серед численних змін до КПК слід передусім виділити комплексне врегулювання особливостей здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану — відповідні зміни були

Практичні виклики

Повномасштабне російське вторгнення змістило акценти в розгляді кримінальних проваджень і призвело до проблем із повноцінною реалізацією положень кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя в умовах воєнного стану здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

Для забезпечення стабільного функціонування системи кримінальної юрисдикції Верховний Суд, надавши відповідні рекомендації, уже в перший тиждень широкомасштабної збройної агресії РФ зорієнтував суди й органи досудового розслідування, як вирішувати окремі питання, що виникають під час здійснення кримінального провадження.

Навесні 2022 року законодавець суттєво змінив розділ IX-1 Кримі-

нального процесуального кодексу (КПК) України щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Так, були внесені зміни до статті 615 КПК України, яка регулює особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, а розділ доповнено важливими статтями про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану (стаття 615-1), скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміну запобіжного заходу з інших підстав (стаття 616).

Крім того, суди зіткнулися з розглядом нової категорії кримінальних проваджень — щодо воєнних злочинів, зокрема щодо порушення законів і звичаїв війни.

Що стосується кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, то законодавець доповнив відповідний розділ Криміналь-

ного кодексу (КК) України статтею про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників.

Збільшилася кількість кримінальних проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема стосовно нових складів злочину, які з'явилися у КК України навесні 2022 року, — колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору, несанкціонованого поширення інформації про надіслання, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинених в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Існує потреба у внесенні змін до КПК України, зокрема, це стосується норм про спеціальне судове провадження (in absentia) у частині повідомлення обвинуваченого із застосуванням міжнародних інформаційних платформ, і до КК України, зокрема, до статті 437 у частині розмежування поняття агресивної та звичайної війни. І тут нам не доводиться щось вигадувати, ми звертаємося до міжнародних конвенцій і вивчаємо, який зміст вкладали в цей термін міжнародні інституції.

СТАНІСЛАВ КРАВЧЕНКО,
голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду

Серед тенденцій, зокрема, спрямованих на забезпечення права на захист: збільшення кількості судових засідань у режимі відеоконференції, складності щодо забезпечення явки учасників процесу (наприклад, захисник перебуває у лавах Збройних Сил України чи територіальної оборони), потреба у зверненні до норм міжнародного гуманітарного права.

внесені Законами № 2201-IX від 14 квітня 2022 року та № 2462-IX від 27 липня 2022 року. Також було врегульовано питання співпраці з Міжнародним кримінальним судом (Закон № 2236-IX від 3 травня 2022 року).

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НОВАЦІЇ

Законом № 2201-IX, зокрема, у новій редакції викладено статтю 615 КПК України й доповнено кодекс новою статтею 615-1. Інша частина змін стосується «невоєнних» розділів КПК України.

Так, надано можливість Генеральному прокурору, керівнику обласної прокуратури, їх першим заступникам і заступникам своєю постановою доручати здійснення досудового розслідування іншим органам досудового розслідування за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування.

Змінами та доповненнями до низки статей КПК:

- визначено порядок участі та залучення захисника і перекладача до проведення окремої процесуальної дії;

- закріплено гарантії поновлення процесуальних строків;

- виключено обмеження щодо проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час;

- визначено правила фіксації перебування і результатів провадження в разі неможливості забезпечення в них участі понятих;

- визначено правила створення керівником органу досудового розслідування міжвідомчих слідчих груп на підставі постанови, погодженої з керівниками відповідних органів досудового розслідування;

- встановлено випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою та уточнюється момент затримання особи;

- унормовується питання зупинення судового провадження в разі призову обвинуваченого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період;

- додатково регламентуються правила територіальної підсудності кримінальних проваджень;

- надається можливість використання на користь держави тимчасово арештованого майна відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»;

- закріплюються умови відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, а також регламентуються гарантії відшкодування втрачених речей і документів.

Законом № 2201-IX серед іншого врегульовано нюанси обрання запобіжного заходу стосовно затриманої особи, якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, — у такому випадку обрання запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи.

Важливим для практики стало також доповнення статті 615 КПК новою частиною 15, відповідно до якої в умовах дії воєнного стану після складання та підписання повного тексту вироку суд має право обмежитися проголошенням його резолютивної частини з обов'язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту вироку в день його проголошення.

СПІВПРАЦЯ З МКС

Законом України № 2236-IX від 3 травня 2022 року Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено новим розділом IX², який визначає особливості співпраці з Міжнародним кримінальним судом. Зокрема, регламентовано проведення консультацій з Міжнародним кримінальним судом, визначено нюанси передання кримінального провадження в рамках співпраці з МКС, виконання прохання МКС про надання допомоги, забезпечення збереження доказів, затримання осіб, які розшуковуються МКС, їх передання й інші питання. Окремо врегульовано порядок виконання Міжнародним кримінальним судом функцій на території України. Нагадаємо, що МКС розпочав розслідування злочинів рф в Україні ще в перші дні війни, зокрема до України були скеровані спеціальні слідчі групи.

Антикорупційне судочинство

Рік, що минає, додав нових викликів усій судовій системі. Початок повномасштабного вторгнення росії змусив переглянути підходи до здійснення правосуддя, зокрема, у царині проваджень, що перебувають на розгляді Вищого антикорупційного суду (ВАКС), у такий спосіб, щоб забезпечити як фізичну безпеку, так і дотримання процесуальних прав усіх учасників процесу. Адже відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» робота судів не повинна припинятися — не може обмежуватися конституційне право людини на судовий захист. Одним із засобів дотримання таких прав стала можливість проведення судових засідань за допомогою відеоконференцзв'язку (ВКЗ) (пункт 4 рекомендацій Ради суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 2 березня 2022 року). Відповідно до пункту 10 цих рекомендацій РСУ учасник провадження може взяти участь у судовому засіданні в режимі ВКЗ не тільки через Teams чи Easysconf, а й за допомогою інших платформ (наприклад, Zoom, Skype, Webex тощо). Крім того, за об'єктивних обставин допускається розгляд клопотань щодо запобіжних заходів без участі підозрюваного з належною мотивацією такої процедури розгляду. Такий підхід здійснюється на підставі загальних засад кримінального провадження й відповідає конституційному принципу верховенства права.

Ці підходи дали змогу як першій інстанції Вищого антикорупційного суду, так і Апеляційній палаті не зупинятися ні на день. До того ж запит на антикорупційне правосуддя тільки підвищився за цей час. Так, варто виділити клопотання до Вищого антикорупційного суду у справах щодо державної зради (стаття 111 Кримінального кодексу України), вчиненої в сукупності з корупційним злочином (ухвала ВАКС у справі № 991/1635/22 від 23 травня 2022 року, ухвала ВАКС у справі № 991/4049/22 від 5 жовтня 2022 року, ухвала Апеляційної палати ВАКС у справі № 991/4895/22 від 7 листопада 2022 року). Рішень за цими справами ще небагато, але існує вірогідність поступового збільшення клопотань від антикорупційних органів розслідування.

Окрема категорія справ, яка підпадає під виключну юрисдикцію Вищого антикорупційного суду, — позови про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави в порядку цивільного судочинства, так звана цивільна конфіскація. З початку року на розгляд першої інстанції надійшло три такі позови, рішення щодо двох із них вже перебувають на перегляді в Апеляційній палаті ВАКС.

Цього року Вищому антикорупційному суду додали ще одну категорію, яка максимально пов'язана з діями

ОЛЕКСАНДР СЕМЕННИКОВ, голова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду

агресора й потребою в реагуванні на них у законний спосіб, — розгляд позовів Міністерства юстиції України про застосування санкцій, передбачених пунктом 11 частини 1 статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства. Рішенням Вищого антикорупційного суду від 1 вересня 2022 року в справі № 991/3183/22 перший позов Міністерства юстиції було задоволено. Цим рішенням суд ухвалив стягнути в дохід держави активи російського громадянина, щодо якого указом Президента України раніше було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони про застосування санкцій.

Насамкінець хотілося б звернути увагу на нововведення кримінального процесу, які наразі стосуються виключно здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. З 25 серпня 2022 року набули чинності зміни до статті 615 Кримінального процесуального кодексу України, якими зазначено статтю було доповнено частиною 15. Змінами передбачено право суду «після складання та підписання повного тексту вироку обмежитися проголошенням його резолютивної частини з обов'язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту вироку в день його проголошення». Такі зміни дають змогу не тільки економити час, що в умовах воєнного стану набуває неабиякої актуальності з огляду на можливі повітряні тривоги, перебої з енергопостачанням тощо, які можуть перешкоджати проголошенню повного тексту, а й заощаджують процесуальний ресурс на розгляд інших справ суддями, участь адвокатів і прокурорів в інших справах тощо.

РЕЙТИНГ ВИЗНАННЯ ЗА ГАЛУЗЯМИ ПРАКТИКИ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО			ЮРИСТИ		
ЮРИДИЧНІ ФІРМИ			ЮРИСТИ		
МІСЦЕ	НАЗВА ЮРИДИЧНОЇ ФІРМИ	БАЛ	МІСЦЕ	ІМ'Я	БАЛ
1	EQUITY	133	1	ОЛЕКСАНДР ЛИСАК (EQUITY)	87
2	AVER LEX	105	2	СЕРГІЙ ГРЕБЕНЮК (ASTERS)	74
3	VB PARTNERS	74	3	ТАРАС ПОШИВАНЮК (EQUITY)	63
4	ASTERS	49	4	ЄВГЕН ГРУШОВЕЦЬ (ARIO LAW FIRM)	58
5	BENCHERS	48	5	ОЛЬГА ПРОСЯНЮК (AVER LEX)	47
6	BARRISTERS	45	6	ДЕНИС БУГАЙ (VB PARTNERS)	46
7	ARIO LAW FIRM	42	7	ВІТАЛІЙ СЕРДЮК (AVER LEX)	40
8	GRACERS	38	8	ОЛЕГ ВАЛЕНДЮК (BENCHERS)	32
9	GOLAW	34	9	СЕРГІЙ ЛИСЕНКО (GRACERS)	28
10	ІЛЛЯШЕВ ТА ПАРТНЕРИ	21	10	ЄВГЕНІЙ СОЛОДКО (СОЛОДКО ТА ПАРТНЕРИ)	18

ПРИМІТКА. У ГОЛОСУВАННІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКИ 107 ЮРИДИЧНИХ ФІРМ.